

УДК 327(437.1/.2)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.25>

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЛОВАЦЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПІДГОТОВКИ ДИПЛОМАТИЧНИХ КАДРІВ НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТ.

Андрій Савчук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
факультет історії, політології і міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин
вул. Шевченка, 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті висвітлено особливості становлення й розвитку дипломатичної служби та підготовки дипломатичних кадрів у Словаччій Республіці (СР) у 90-х рр. XX ст. Зазначено, що на цей процес впливало низка як зовнішніх, так внутрішніх чинників. Оскільки СР офіційно з'явилася на карті світу лише 1 січня 1993 р., цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та дипломатичної освіти. Формування державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи підготовки дипломатичних кадрів.

Підкреслено, що особливість кадрової політики в галузі дипломатії полягала в тому, що Міністерство закордонних справ СР виникло на базі Міністерства міжнародних відносин Словаччій Республіки, яке було сформоване ще 1990 р. у Чехо-Словаччій Федеративній Республіці. Упродовж 1990–1993 рр. його діяльність була орієнтована загалом на розвиток культурних і регіональних відносин, менше – на співпрацю з урядами інших держав. Зроблено висновок, що на розвиток дипломатичної системи у СР негативно вплинуло й те, що багато словацьких дипломатичних працівників перейшло на службу до Чеської Республіки. Це позначилося на характері системи підготовки дипломатичних кадрів. Найбільшою проблемою стала відсутність відповідних закладів, у яких би готували дипломатів. На початку 90-х рр. XX ст. частково це актуальне питання розв'язували шляхом навчання майбутніх дипломатів у Київському університеті імені Івана Франка на міжнародному факультеті та в Московському державному інституті міжнародних відносин (МДІМВ). Тоді ж у СР було створено два спеціальні заклади освіти, які займалися підготовкою дипломатичних кадрів: Інститут міжнародних відносин та адаптації права на базі юридичного факультету Університету ім. Я.А. Коменського в Братиславі (1991 р.), що відкрило нові можливості післявузівської форми навчання та підготовки фахівців для дипломатичної сфери, міжнародного права, а також факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця (1995 р.), який готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта.

Ключові слова: дипломатична система, Словачка Республіка, підготовка дипломатичних кадрів, Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі, факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця.

На становлення і розвиток дипломатичної служби будь-якої держави впливають не тільки загальні закономірності розвитку дипломатії як інструменту реалізації зовнішньополітичних інтересів, державно-політичного устрою, самооцінка і реальна роль країни в системі міжнародних відносин, активність і розгалуження її міждержавних зв'язків, а й великою мірою особливості історичного розвитку держави. Для розуміння специфіки зовнішньополітичного життя сьогоденної Словаччій Республіки (СР) необхідно

враховувати деякі факти з історії цієї країни, розвитку її дипломатичного корпусу, особливостей підготовки дипломатичних кадрів.

На становлення та розвиток дипломатичної освіти СР, як і всіх держав-учасниць Вишеградської четвірки, впливала низка чинників (більш докладно про це йдеться в нашій окремій публікації [1]). Особливо складними ці процеси відбувалися в Словацькій Республіці, оскільки тут потрібно брати до уваги особливості її історичного розвитку. Оскільки СР офіційно заявила про себе світові лише 1 січня 1993 р., цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та дипломатичної освіти. Формування державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи підготовки дипломатичних кадрів. Зазначимо, що вже наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. на карті Центральної Європи з'являються нові держави. Щодо розподілу Чеської і Словацької Федеративної Республіки (Чехо-Словацької Федеративної Республіки, ЧСФР), як про можливе вирішення подальшої долі держави, тоді і не йшлося. Переговори відбувалися щодо того, як знайти таку оптимальну форму співіснування чехів та словаків у складі федерації, яка б задовольнила обидві сторони і яка б водночас забезпечила нормальне функціонування ЧСФР, однак цей процес зайшов у глухий кут [2]. Лише наприкінці липня 1992 р. учасники перемовного процесу досягли згоди щодо того, що ЧСФР буде розділена на дві суверенні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку, які повинні укласти низку міжнародних угод, що регламентуватимуть їхню співпрацю та зовнішньополітичні стосунки. Згідно із законом «Про поділ Чеської і Словацької Федеративної Республіки», ухваленим Федеральним Зборами 25 листопада 1992 р. безпосередньо перед його розпуском цього органу, 31 грудня 1992 р. ЧСФР як держава припинила своє існування. Відповідно всі її повноваження перейшли до Чеської Республіки (ЧР) та Словацької Республіки (СР) як суверенних держав. Це «оксамитове розлучення» відбулося абсолютно добровільно, без будь-якого насилля з боку обидвох сторін, згідно із досягнутими домовленостями [2]. Цей час став точкою відліку становлення і розвитку словацької дипломатичної системи та організації вітчизняної дипломатичної системи освіти.

До процесу формування державної політики СР було залучено не тільки найвищий законодавчий орган (Національну Раду), найвищий виконавчий орган (уряд), до складу якого ввійшли прем'єр-міністр, керівники всіх державних відомств і заступники глави уряду, спеціально призначені Президентом СР як очільником держави, а й Конституційний і Верховний суди, окремі міністерства, які виконували державну службу відповідно до закону № 453/1992 Зборів законів СР про організацію міністерств та інших органів державної служби [3, р. 192–196]. Отже, становлення словацької дипломатичної служби відбувалося паралельно зі створенням центральних органів, які відповідали за реалізацію міжнародної політики СР: інституту президента, уряду, парламенту, міністерства закордонних справ. У державній структурі СР центральним органом, який відповідав за здійснення міжнародної політики, стало Міністерство закордонних справ (СЗС) СР, яке не лише забезпечувало захист, підтримку, просування інтересів держави та її громадян за кордоном, а також і представництво органів влади СР за кордоном, зв'язку з органами інших держав і їх представництвами в Словаччині, підготовку, координацію угод, укладення, ратифікацію і імплементацію міжнародних угод, діяльність дипломатичних представництв СР в інших державах і при міжнародних організаціях тощо.

Важливо підкреслити, що, здобувши 1 січня 1993 р. незалежність, і СР, і ЧР успадкували зобов'язання за всіма міжнародними угодами ЧСФР, які повинні були неухильно виконувати й надалі [4]. Власне, ці зобов'язання і визначили зовнішньополітичну орієнтацію Словаччини ще до того, як вона з'явилася на карті Європи як суверенна держава, і наклали відбиток на зміст підготовки дипломатичних кадрів.

Перед молодією словацькою дипломатичною системою стояло завдання – забезпечити фаховими кадрами своє представництво в міжнародному співтоваристві, оскільки вже 1 січня 1993 р. СР стала членом ОБСЄ, 19 січня 1993 р. – членом ООН, 9 лютого – членом ЮНЕСКО, 12 квітня 1993 р. – членом Міжпарламентської асамблеї Європи, 30 червня 1993 р. – членом Ради Європи [2]. Позаяк між ЧР і СР як правонаступників колишньої ЧСФР не виникало істотних конфліктних ситуацій у зв'язку з таким форматом «оксамитового розлучення», обидві суверенні держави спрямували свої зусилля на розв'язання комплексу зовнішньополітичних та численних внутрішньополітичних проблем (ідеться насамперед про створення необхідних інституцій, їх кадрове забезпечення тощо).

Перед новоствореним МЗС СР (формально виникло 1 січня 1993 р.) стояла низка завдань: розробити стратегію зовнішньополітичної діяльності, ужити заходів щодо міжнародного дипломатичного визнання СР та ін. У зв'язку із цим ключовим питанням стало забезпечення інституційних, адміністративних та кадрових ресурсів зовнішньої політики держави. Особливість розвитку словацької дипломатії на зорі створення суверенної СР полягала в тому, що в СР не було дипломатичних традицій, досвід щодо міжнародної діяльності теж був відсутній. Важливим кроком МЗС СР було визначитися із зовнішньополітичними пріоритетами: вступ до ЄС та НАТО. Успіх міжнародної діяльності був значною мірою узалежнений від випрацювання загальної шкали цінностей, курсу на демократизацію внутрішньої політики, мобілізації зусиль для забезпечення кадрових ресурсів. Нагальність розв'язання кадрових питань у галузі дипломатії прискорювало й те, що вже до 1 травня 1993 р. СР здобула дипломатичне визнання з боку 99 світових держав, за дуже стислі терміни (до пів року сформулювала пріоритети зовнішньої політики, здобула міжнародне визнання та фактично домоглася того ж міжнародного статусу, що й інші члени Вишеграду (Польща, Угорщина, Чехія).

Виокремлюємо ще одну особливість кадрової політики в галузі дипломатії, яка полягала в тому, що МЗС СР виникло на базі Міністерства міжнародних відносин Словацької Республіки, яке було сформоване ще 1990 р. унаслідок поділу компетенцій у рамках відповідних відомств ЧСФР. Упродовж 1990–1993 рр. його діяльність була орієнтована радше на розвиток культурних і регіональних відносин, аніж на співпрацю з урядами інших держав, і координувалася федеральним Міністерством закордонних справ ЧСФР у Празі. 1 січня 1993 р. Міністерство міжнародних відносин СР трансформувалося в Міністерство закордонних справ, яке із цього часу почало відповідати за реалізацію зовнішньої політики СР як самостійної та незалежної держави.

На процес розбудови дипломатичної освіти у СР вплинув і той факт, що, на відміну від ЧР, у столиці якої були концентровані всі центральні державні органи, структури, зокрема й навчальні заклади, які готували дипломатичних працівників, у СР відчувалася істотна нестача і відомств, і необхідних кадрів [5]. Щодо матеріального забезпечення дипломатичних установ, то ситуація почала вирівнюватися внаслідок поділу майна ЧСФР як федеративної держави між ЧР і СР: уже 1 січня 1993 року СР змогла відкрити свої дипломатичні представництва в 53 державах світу, а також 4 постійні місії при міжнародних організаціях.

Щодо кадрового забезпечення дипломатичних установ, відповідних відомств, представництв у міжнародних організаціях тощо, ситуація була доволі драматичною. Після поділу ЧСФР її мешканці мали право вільно вибирати громадянство. Зрозуміло, що працівники МЗС ЧСФР мали право такого вибору: або працювати в МЗС ЧР, або перейти на службу до МЗС СР. Як засвідчують джерела, більшість чехів та словаків, які тривалий час пропрацювали в Празі, вибір зробили на користь чеського МЗС, унаслідок чого СР втратила вже на старті дипломатичних працівників. Це негативно вплинуло на розвиток

дипломатичної системи у СР та позначилося на характері системи підготовки дипломатичних кадрів. До прикладу, з одного боку, відсутність високоосвічених, з іншого боку, досвідчених дипломатів, окрім іншого, призвела до гальмування процесу кадрового забезпечення як загалом зовнішньополітичного відомства (МЗС СР), так і відповідних чиновників усіх рівнів. Отже, це стало однією з найсерйозніших проблем розвитку дипломатичної служби та актуалізувало питання дипломатичної освіти в СР. Прикладом може слугувати той факт, що впродовж 1993–2004 рр. на посаді очільника МЗС змінилося шестеро осіб [3].

За таких обставин важливу роль відіграли постаті авторитетних дипломатів, які мали достатній професійний досвід, щоб стати в авангарді розбудови міжнародної діяльності молодій державі, зокрема МЗС СР. На увагу заслуговує діяльність Едуарда Кукана, який з 1998 р. очолив МЗС СР. Висококваліфікований дипломат, за плечима якого міжнародна дипломатична діяльність: з 1964 р. – праця в посольстві в Лусаці (1968–1973 рр. аташе, пізніше повірений у справах), з 1977–1981 рр. – заступник посла у Вашингтоні, 1985–1988 рр. – посол у Ефіопії, 1990–1993 рр. – член Постійної місії ЧСФР при ООН. З березня до грудня 1994 р. Е. Кукан обіймав посаду міністра закордонних справ ЧСФР, згодом [6]. Із цього часу дипломат повністю присвятив свою діяльність службі СР. Відбувся як політик (очільник Демократичної спілки Словаччини, депутатом парламенту СР (у грудні 1994 р.), після парламентських виборів 1998 р. знову очолив МЗС СР. 7 травня 1999 р. Е. Кукан був призначений спеціальним представником Генерального секретаря ООН Кофі Аннана на Балканах. Під час вступу на посаду Е. Кукан актуалізував проблему підготовки дипломатичних кадрів у СР, яка тривалий час була важливим питанням словацької дипломатичної служби, сповільнювала розвиток словацької дипломатії [6].

Особливістю розвитку дипломатичної служби СР стало й те, що великий відсоток працівників МЗС Словаччини – молоді фахівці, які не мали досвіду дипломатичної роботи. Це було закономірним явищем, зумовленим тим, що в соціалістичній ЧСФР не було жодного вищого навчального закладу, який готував би фахівців-міжнародників. Ряди дипломатичних кадрів зазвичай поповнювали юристи, економісти, історики, філологи-поліглоти. Мало хто із числа дипломатичних працівників здобув спеціальну освіту. Отже, особливістю підготовки дипломатичних кадрів у СР стало те, що тут не було жодних вітчизняних традицій дипломатичної освіти.

Зазначимо, що проблему кадрового забезпечення дипломатичної галузі розв'язували шляхом навчання у стінах Київського університету імені Івана Франка на міжнародному факультеті та в Московському державному інституті міжнародних відносин (МДІМВ). Між Міністерством освіти ЧСР і Міністерством вищої освіти СРСР була укладена відповідна угода, яка регламентувала навчання громадян ЧСФР у стінах МДІМВ, де, до слова, навчався і Е. Кукан [6].

На зорі становлення словацької державності було створено два спеціальні заклади освіти, які займалися підготовкою дипломатичних кадрів. Це, зокрема, Академія міжнародних відносин та адаптації права (така спрямованість закладу була зумовлена зближенням словацької правової системи з правовою системою Євросоюзу), яку створили на базі правового (юридичного) факультету Університету ім. Я.А. Коменського в Братиславі. До Академії міжнародних відносин та адаптації права могли вступати тільки ті особи, які вже мали першу гуманітарну освіту та склали державні іспити з двох мов. Тому до змісту освіти майбутніх дипломатів не входили загальноосвітні предмети, а тільки ті, які проєктували на вузьку спеціалізацію в галузях міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародної економіки, важливе місце в професійній підготовці дипломатичних працівників відводили мовній освіті. У зв'язку із цим великого значення надавали кадровому складу

академії. Ретельний добір висококваліфікованих фахівців із числа колишніх дипломатів, очільників МЗС, професорів Віденської дипломатичної академії тощо забезпечив належний рівень дипломатичної освіти [5]. Професійна підготовка майбутніх дипломатичних працівників тривала два роки, навчання проводилося двома мовами: словацькою та англійською. Щорічно братиславська академія готує 20–25 майбутніх дипломатичних працівників, більшість з яких найбільше затребуваних МЗС СР [7].

На відміну від братиславської Академії міжнародних відносин та адаптації права, факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта. Підготовка дипломатів здійснювалася силами кафедри міжнародних відносин. Навчальна програма була розрахована на п'ять років, дисципліни для студентів читалися іноземними мовами. Щороку зі стін Університету ім. Матея Бела виходило близько 100 дипломованих фахівців у галузі міжнародних відносин [8; 9, с. 123].

Отже, процес становлення й розвитку дипломатичної служби та підготовки дипломатичних кадрів у Словацькій Республіці (СР) у 90-х рр. XX ст. пройшов складний шлях. Оскільки СР офіційно з'явилася на карті світу лише 1 січня 1993 р., тому цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та дипломатичної освіти. У СР формування державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи підготовки дипломатичних кадрів. На розвиток дипломатичної системи у СР негативно вплинуло й те, що багато словацьких дипломатичних працівників перейшло на службу до Чеської Республіки. Це позначилося на характері системи підготовки дипломатичних кадрів. Найбільшою проблемою стала відсутність відповідних закладів, у яких би готували дипломатів. На початку 90-х рр. XX ст. було створено два навчальні заклади, які здійснювали підготовку дипломатичних кадрів: Інститут міжнародних відносин та адаптації права на базі юридичного факультету Університету ім. Я.А. Коменського в Братиславі (1991 р.), та факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця (1995 р.), де готували фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління. Таким чином, проблема кадрового забезпечення дипломатичної галузі СР, яка складається загалом молодих за віком працівників, поступово розв'язувалася.

Список використаної літератури

1. Савчук А. Основні вектори зовнішньої політики Чеської Республіки на шляху до міжнародної інтеграції (1993–2004 рр.). Вісник Львівського університету. *Філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 33. С. 151–156.
2. Stein E. Czecho/Slovakia; Ethnic conflict, constitutional assure, negotiated breakup. Michigan: University of Michigan Press, 1997. 386 p.
3. Posluch M., Cibulka L. Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava, Heuréka 2006. 206 p.
4. Zakony. Ustava Slovenskej republiky 6.460/1992 Zb. ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ustavným zákonom 6.9/1999 Z.z. a ustavným zákonom и. 90/2001 Z.z. (uplne znenie vyhlasene pod t. 135/2001 Z.z.). URL: <http://www.nrsr.sk>
5. Mattoš B. Svetové diplomatické školy – Diplomaticke Akademie Wien. Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej. Bratislava, 2007. P. 163–167.
6. Minister Eduard Kukan. URL: <http://www.forein.gov.sk>.
7. Diplomatic academy. URL: <https://dakademy.flaw.uniba.sk/en/course-history/>.
8. Fakulta politických vied a medzinárodných vzahov UMB. URL: <http://www.fpvmv.umb.sk>.
9. Дипломатия иностранных государств. Учебное пособие / под ред. Т.В. Зоновой. Москва : Московский государственный институт международных отношений (Университет), 2004. 352 с.

FEATURES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SLOVAK DIPLOMACY THROUGH THE PRISM OF DIPLOMATIC STAFF TRAINING IN THE EARLY 90'S OF THE XX CENTURY

Andrii Savchuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Department of International Relations
Shevchenko str., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article highlights the features of the formation and development of the diplomatic service and diplomatic staff training in the Slovak Republic (SR) in the 90s of the XX century. It is noted that this process was influenced by a number of both external and internal factors. Since the SR officially appeared on the world map only on January 1, 1993, this fact significantly influenced the development of the diplomatic service and diplomatic education. The formation of state structures took place along with the establishment of the diplomatic service and the national system of diplomatic training. It is emphasized that the peculiarity of the diplomatic staff policy was that the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic was established on the basis of the Ministry of International Relations of the Slovak Republic, which was formed in 1990 in the Czechoslovak Federal Republic. During 1990-1993, its activities were focused on the development of cultural and regional relations, to less extent - on cooperation with governments of other countries. It is concluded that the development of the diplomatic system in the Slovak Republic was negatively affected by the fact that many Slovak diplomats joined Czech Republic. This affected the nature of the diplomatic training system. The biggest problem was the lack of appropriate institutions to train diplomats. In the early 90's of the XX century. This topical issue was partly resolved by training future diplomats at the International Faculty of Ivan Franko University of Kyiv and at the Moscow State Institute of International Relations (MGIMO). At the same time, two special educational institutions were established in the Slovak Republic to train diplomatic personnel: the Institute of International Relations and Adaptation of Law on the basis of the Faculty of Law of Comenius University in Bratislava (1991), which opened new opportunities for postgraduate education and training for diplomacy, international law, as well as the Faculty of Political Science and International Relations of Matej Bel University in Banská Bystrica (1995), which trained specialists in international relations, international politics and public administration, for whom this was their first specialty.

Key words: diplomatic system, Slovak Republic, diplomatic staff training, Comenius University in Bratislava, the Faculty of Political Science and International Relations at Matej Bel University in Banská Bystrica.